

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто сутність комунікативної компетентності учнів, визначено актуальність проблеми, здійснено теоретичний аналіз досліджуваної категорії.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікація, комунікативні вміння, комунікативні закони.*

Постановка проблеми. В умовах радикальних економічних, соціально-політичних і культурних перетворень у державній системі освіти України відкриваються безмежні можливості педагогічним колективам для розроблення й апробації оновлених моделей організації навчально-виховного процесу. Одним із ключових моментів модернізації освіти відповідно до динамічних перетворень у суспільстві ми вважаємо компетентнісний підхід в освіті.

Для випускника школи – особистості ХХІ ст. – важливим є не лише вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Тому одним із завдань українських педагогів, психологів та лінгводидактів є створення найефективніших методів навчання з чітко вираженою комунікативною спрямованістю. Комунікація залишається головною метою, навіть якщо умови викладання та недостатній фаховий рівень вчителів гальмують її досягнення або перешкоджають цьому. Таким чином, комунікативна компетентність є однією з найважливіших у структурі компетентнісного підходу в освіті.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Тема спілкування й комунікативної компетентності – один із найпопулярніших сучасних напрямів досліджень психологів, соціологів, лінгводидактів. Зрештою, вона була актуальною завжди, починаючи з часів Стародавнього Риму та Греції, де активно розвивалося ораторське мистецтво, логіка, софістика.

Вивченням спілкування як соціального явища та проблемами комунікації займалися Г. Андреєва, О. Бодальов, В. Лабунська та багато інших учених-психологів. На темі розвитку комунікативної компетентності зосереджували свою увагу Л. Петровська, В. Федорчук, А. Гольдштейн, А. Добрович.

У теорії лінгводидактики комунікативно-діяльнісний підхід розроблявся спочатку в методиці навчання другої мови: іноземної (Щерба Л., Миролюбов А., Пассов Ю.), російської мови як іноземної (Митрофанова О., Рябова Т., Скалкін В., Шахнарович О.), російської та української як других у школах України (Пентиліук М., Успенський М.). Згодом з'явилися спроби застосування комунікативного підходу для навчання рідної мови, зокрема російської (Баранов М., Ладиженська Т., Купалова О., Капінос В). В українській методиці проблему навчання школярів на основі комунікативно-діялісного підходу порушили М. Вашуленко, І. Гудзик, Т. Донченко, М. Пентиліук, Г. Шелехова.

Проте, незважаючи на вже наявні теоретичні й практичні дослідження, проблема формування комунікативної компетентності учнів потребує подальшого розроблення.

Мета статті – проаналізувати сутність комунікативної компетентності, розкрити її структуру, розглянути комунікативні закони й сучасні тенденції розвитку спілкування, з'ясувати причини комунікативних бар'єрів і шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу.

Раніше предметом дослідження мовознавства було слово з його граматичною формою, речення, текст. Сучасна ж комунікативна лінгвістика зважає на мовця,

його потреби, мотиви, наміри, комунікативні дії й комунікативні ситуації, у яких він бере участь як лідер, ініціатор або як виконавець. Щоб реалізувати комунікативні наміри, користувач мовою застосовує різні комунікативні компетенції – лінгвістичну, соціолінгвістичну, прагматичну тощо.

Основною складовою комунікативної компетентності особистості Ф. Шарков визначає вміння спілкуватися та розуміє їх як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми, готовність особистості до спілкування, тобто розвиток відповідних цінностей, установок та адекватних умінь [4].

Нам імponує підхід до структури комунікативної компетенції Г. Лещенко, яка пропонує узагальнену модель, що складається з трьох компонентів [2]:

- мовна компетенція (забезпечує правильність і насиченість мовлення лексичними й граматичними формами);
- мовленнєва компетенція (дає змогу продукувати висловлювання, підтримувати розмову, відповідає за рівень адекватності висловлювань);
- лінгвокраїнознавча компетенція (інтегративна компетенція, що об'єднує знання, отримані на всіх предметах, а не тільки при вивченні мови й літератури)

Комунікативна компетенція мовців має складну багаторівневу побудову, на характер й успішність якої впливають різноманітні фактори. На нашу думку, її можна порівняти з грою в шахи. Так, правила цієї гри, що нагадують систему формальної граматики, мають низку варіантів і стратегій її проведення й призводять до того, що один із гравців обіграє супротивника, програє або закінчить гру внічию. Під час спілкування використовуються граматичні фрази, які здійснюють стратегічні цілі (висловлення прохання, відповідь на питання, переконання співрозмовника тощо). У результаті мовець може досягти мети (переконати партнера), зазнати комунікативної невдачі або досягти комунікативної мети при взаємному компромісі.

Представники різних наукових напрямів сьогодення переконані, що для успішного формування комунікативної компетентності молоді необхідно враховувати, по-перше, загальні тенденції будь-якого спілкування (основні

комунікативні закони), по-друге, тенденції розвитку сучасного спілкування.

Так, дослідник проблем теорії та практики ефективної комунікації Й. Стернін виділяє такі **комунікативні закони** [3]:

1. Закон дзеркального розвитку спілкування (співбесідники підсвідомо, автоматично імітують стиль один одного).
2. Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль (ефективність мовленнєвого впливу прямо пропорційна затраченим комунікативним зусиллям).
3. Закон довіри до зрозумілих висловлювань (чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому вірять).
4. Закон притягування критики (чим більше виділяється, тим більше критикують).
5. Закон емоційного пригнічування логіки (в емоційному стані втрачається логічність і аргументованість мовлення).
6. Закон ритму спілкування (співвідношення говоріння й мовчання в мовленні кожної людини є постійною величиною, яка становить 1:23).
7. Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів (ефективне мовлення – це коротке мовлення, яке триває не довше, ніж 10 хвилин).
8. Закон мовленнєвого самовпливу (словесне втілення думки дає змогу мовцю впевнитися в ній, остаточно утвердити її для себе).

Ми погоджуємось з переконанням Й. Стерніна в тому, що знання комунікативних законів і вміння використовувати їх – важлива складова комунікативної компетенції кожної освіченої людини, однак вважаємо, що для ефективного розвитку комунікативної сфери учнів старших класів недостатньо спиратися на загальні закони комунікації. Не менш важливим є й урахування **сучасних тенденцій розвитку спілкування**: збільшення питомої ваги коротких мовленнєвих контактів; брак часу для обговорення накопиченої інформації; розширення сфери застосування усного мовлення; скорочення ініціативного спілкування, натомість збільшення частки офіційного, рольового спілкування [1].

Педагогу, який прагне розвивати в учнів комунікативні вміння, важливо

пам'ятати, що однією із складових комунікативної компетентності є вміння усвідомлювати й долати **комунікативні бар'єри**. Такі бар'єри можуть виникати, наприклад, при відсутності розуміння ситуації спілкування, що викликається розходженнями між партнерами (фаховими, соціальними, політичними, релігійними, які породжують різну інтерпретацію тих самих понять унаслідок різноманітного світовідчуття, світоглядів, світосприймань). Бар'єри в комунікації можуть бути також психологічного характеру, відображаючи індивідуальні психологічні особливості комунікантів, їхні сформовані відносини : від дружби до ворожості по відношенню один до одного.

У методиці формування комунікативних умінь ця проблема може бути вирішена, якщо будуть ураховані дані функціональної стилістики про екстралінгвістичні фактори, які зумовлюють стиль мовлення (сфери спілкування – офіційна чи неофіційна; умови спілкування – персональна або масова комунікація; функції мовлення – повідомлення, з'ясування, спонукання). Функціональна стилістика допомагає ввести школярів у штучно створену на уроці або уявну ситуацію спілкування й викликає в них потребу в комунікації.

Висновок. Отже, комунікативна компетентність постає як інтегральна якість особистості, що виконує функцію адаптації й адекватного функціонування особистості в соціумі. Важливою складовою її є знання комунікативних законів, вміння їх використовувати з урахуванням тенденцій розвитку спілкування на сучасному етапі, даних функціональної стилістики, а також положень комунікативної лінгвістики про бар'єри в спілкуванні й шляхи їх подолання. **Перспективи подальших досліджень** полягають у розробленні технологій підвищення рівнів сформованості компонентів комунікативної компетентності учнів, пошуку методичних прийомів, спрямованих на створення в навчальному процесі ситуацій ефективного спілкування.

Використані джерела

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич – К. : Академія, 2004. – 344 с.

2. Лещенко Г. Комуникативна україномовна компетенція школярів в контексті сучасної мовної освіти / Г. Лещенко // Українська мова і література в школі. – 2003. – №7. – С. 2–4.
3. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Полиграф, 2001. – 252 с.
4. Шарков Ф. И. Теория коммуникаций : [Уч. для вузов] / Ф. И. Шарков.– Москва: РИП-Холдинг, 2004. – 245 с.

Dzhendzhero O.

**THEORETICAL ASPECTS OF SENIOR SCHOOL PUPILS'
COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION**

The article examines the essence of pupils' communicative competence, the issue's urgency is determined, the theoretical analysis of indicated category is carried out.

Keywords: *communicative competence, communication, communication skills, communication laws.*